બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા, સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

કુલ ગુણ - ૧૦૦

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રવીણ - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨) (રવિવાર, ૧૫ જુલાઈ, ૨૦૧૨)

નોંધ :- (૧) આપેલ આવૃત્તિ પ્રમાણેના પુસ્તકના જવાબ જ માન્ય રાખવા. તે સિવાયની આવૃત્તિના જવાબ માન્ય ન રાખવા.
(૨) જમણી બાજુએ આપેલા અંકો જે તે પ્રશ્નના ગુણાંક દર્શાવે છે.
(૩) જમણી બાજુએ જવાબની બાજુમાં કૌંસમાં આપેલા અંકો જે તે પ્રશ્નના જવાબના પાઠ/પાના નંબર દર્શાવે છે.

☞ અગત્યની સૂચના ☜

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧ ☐) પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '0' (આંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં (✔) કે ખોટાં (✗) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ - પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં જ કરવી.

(વિભાગ - ૧ : શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના, બારમી આવૃત્તિ - જાન્યુઆરી, ૨૦૧૨)

પ્ર.૧ નીચે આપેલામાંથી કોઈ પણ બે વિષયના સંદર્ભમાં શાસ્ત્રનાં ત્રણ પ્રમાણો આપો. (કુલ ગુણ : ૬)

☞ નોંધ :- દરેક પ્રમાણ દીઠ ૧ ગુણ. સંદર્ભ શાસ્ત્રનું નામ અને ક્રમાંક લખવો ફરજિયાત છે. પ્રમાણમાં ક્યારેક સંસ્કૃત શ્લોક અને ભાષાંતર હોય છે. પરીક્ષાર્થીએ કોઈ પણ એક લખ્યું હોય તો પણ સાચું આપવું.

૧. નિરાકાર સમજવાથી ખોટ (૩/૧૦-૧૧)

પ્રમાણ- ૧ : ''ભગવાનને જે નિરાકાર સમજે, એ તો પંચ મહાપાપ કરતાં પણ અતિ મોટું પાપ છે. એ પાપનું કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી.'' **(વચ. ગ.મ. -૩૯; ગ.પ્ર.-૭૧)**

પ્રમાણ- ૨ : ''ભગવાન છે તે કરચરણાદિક સમગ્ર અંગે સંપૂર્ણ છે.... તેને અરૂપ કહેવા... એ જ ભગવાનનો દ્રોહ છે... અને ચંદન-પુષ્પાદિકે કરીને પૂજે છે તે પણ ભગવાનનો દ્રોહી છે.'' **(વચ. વરતાલ-૨)**

પ્રમાણ- ૩ : ''નિરાકાર જાણે ને બીજા અવતાર જેવા જાણે તો એનો દ્રોહ કર્યો કહેવાય.'' **(વચ. ગ.મ. ૯)**

પ્રમાણ- ૪ : ''સર્વે ગુણે સંપન્ન હોય ને જો ભગવાનને અલિંગ સમજતો હોય, પણ મૂર્તિમાન ન સમજે, એ મોટો દોષ છે; એણે કરીને એના બીજા સર્વે ગુણ દોષરૂપ થઈ જાય છે.'' **(વચ. લો.૧૬)**

પ્રમાણ- ૫ : ''અને જે એ ભગવાનને નિરાકાર જાણીને ધ્યાન-ઉપાસના કરે છે તે તો બ્રહ્મ સુષુપ્તિને વિષે લીન થાય છે, તે પાછો કોઈ દિવસ નીસરતો નથી અને ભગવાન થકી કોઈ ઐશ્વર્યને પણ પામતો નથી.'' **(વચ. ગ.પ્ર. ૬૪)**

પ્રમાણ- ૬ : ''ભગવાનના સ્વરૂપને જે નિરાકાર કહેનારા છે ને જાણનારા છે ને સત્શાસ્ત્રના અર્થને અવળા અર્થના કરનારા છે, તે તો અનંત જન્મ સુધી ને ત્રેતાયુગમાં દશ હજાર વર્ષ સુધી ને દ્વાપરયુગમાં હજાર વર્ષ સુધી ને કળિયુગમાં સો વર્ષ સુધી એને ગર્ભમાંથી શસ્ત્રે કાપી કાપીને કાઢશે પણ બાળો સાદ કાઢીને રોશે નહિ ને એમ ને એમ અનંત કલ્પ સુધી દુઃખને ભોગવશે, પણ સુખ તો નહિ જ થાય.'' **(સ્વા.વા.૩/૧૬)**

૨. શ્રીજીમહારાજ સર્વોપરી - સ્વામીની વાતોના આધારે (૪/૩૪-૩૬)

પ્રમાણ- ૧ : ''આજ તો પુરુષોત્તમ, અક્ષર અને અક્ષરના મુક્તે સહિત પધાર્યા છે. તે ભેળા અનંત ધામના ભગવાન તેમના મુક્તે સહિત આવ્યા છે. તે શા સારું, તો પોતપોતાની ખોટ કાઢવા અને પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ સમજવા આંહી આવ્યા છે.''**(સ્વા.વા. ૩/૪૧)**

પ્રમાણ- ૨ : ''બીજું અધિક કાંઈ સમજવાનું નથી ને એટલું જ સમજવાનું છે, જે મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણવા અને આ સાધુને અક્ષર જાણવા.'' **(સ્વા. વા. ૩/૩૮)**

પ્રમાણ- ૩ : ''મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણ્યા વિના અક્ષરધામમાં જવાય નહિ ને બ્રહ્મરૂપ થયા વિના મહારાજની સેવામાં રહેવાય નહિ. ત્યારે શિવલાલે પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, પુરુષોત્તમ કેમ જાણવા ? ને બ્રહ્મરૂપ કેમ થવાય ? ત્યારે કહ્યું જે, મહારાજ તો સર્વોપરી ને સર્વ અવતારના અવતારી સર્વ કારણના કારણ છે. તે ઉપર મધ્યનું નવમું ને છેલ્લાનું આડત્રીસમું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, આજ તો સત્સંગમાં સાધુ, આચાર્ય મંદિરને મૂર્તિયું તે સર્વોપરી છે, તો મહારાજ સર્વોપરી હોય તેમાં શું કહેવું ? એ તો સર્વોપરી જ છે એમ સમજવું.'' **(સ્વા. વા. ૩/૧૨)**

પ્રમાણ- ૪ : ''અવતારમાત્ર તો ચમકપાણ જેવા છે. તેમાં કેટલાક તો મણ જેવા છે ને કેટલાક તો દસ મણ જેવા છે. ને લાખ મણ ચમક હોય તો આખા પરગણાના લોઢાને તાણે, ને આજ તો બધો ચમકનો પર્વત આવ્યો છે, નહિ તો બધું બ્રહ્માંડ તણાય કેમ ?'' એમ વાત કરીને બોલ્યા જે, ''પૂર્વના અવતારમાં જેમાં જેટલું ઐશ્વર્ય છે તેમાં તેટલા જીવ તણાય છે. આજે તો સર્વ અવતારના અવતારી ને સર્વ કારણના કારણ એવા જે પુરુષોત્તમ તે જ પધાર્યા છે ને તેને જોઈને તો અનંત ધામના પતિ તે ધામના મુક્ત તે મહારાજની મૂર્તિને વિષે તણાઈ ગયા, જેમ ચમકના પર્વતને દેખીને વહાણના ખીલા તણાઈ જાય છે તેમ.'' **(સ્વા. વા. ૩/૪)**

પ્રમાણ- ૫ : ''વાદી, ફૂલવાદી ને ગારડી, તેમાં વાદી હોય તે તો ગરીબ સાપ હોય તેને ઝાલે, ને ફૂલવાદી હોય તે તો હાથ આવે તો ઝાલે, નહિ તો લૂગડાના છેડાને વળ દઈને મારી નાંખે, ને ગારડી હોય તેની આગળ તો ગમે તેવો મણિધર હોય તે પણ ડોલ્યા કરે. એ તો દૃષ્ટાંત છે એનું સિદ્ધાંત તો એ છે જે, દત્તાત્રેય, કપિલ તે તો વાદીને ઠેકાણે છે, તે તો મુમુક્ષુ હોય તેનું કલ્યાણ કરે, ને રામચંદ્ર ને શ્રીકૃષ્ણ તે તો ફૂલવાદીને ઠેકાણે છે, તે તો પોતાનું વચન માને તેનું કલ્યાણ કરે ને ન માને તો તરવારે સમાધાન કરીને કલ્યાણ કરે. ને મહારાજ તો ગારડીને ઠેકાણે છે ને તેમની આગળ જીવ, ઈશ્વર, પુરુષને અક્ષરાદિક તે સર્વે હાથ જોડીને ઊભા છે.'' **(સ્વા.વા. ૩/૫)**

પ્રમાણ - ૬ : ''પૂર્વે મોટા મોટા અવતાર થઈ ગયા છે, તે કરતાં તો આ સત્સંગીના છોકરા સામું જોઈએ છીએ ત્યાં તો કરોડ કરોડ ગણું અધિક દૈવત જણાય છે, તો મોટા મોટા હરિભક્ત ને મોટા મોટા સાધુ અને મહારાજનો મહિમા તો કહેવાય જ કેમ ?'' **(સ્વા. વા. ૩/૭૨)**

પ્રમાણ- ૭ : ''એમ તો પહેલાં ગણેશને પ્રભુ કહે છે, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શિવને કહે છે. અનિરુદ્ધ, પ્રદ્યુમ્ન ને સંકર્ષણને કહે છે ત્યારે એમાંથી કેને પ્રભુ માનવા ? ત્યારે એનું તો એમ છે જે જીવની કોટિયું, ઈશ્વરની કોટિયું બ્રહ્માની પણ કોટિયું ને કોટિયું છે. એ સૌનાં કારણ તો મહારાજ પોતે એમ સમજે ત્યારે મજકૂર મળ્યું કહેવાય ને અનંત કોટિ રામ અનંત કોટિ કૃષ્ણ ને અનંત કોટિ અક્ષરમુક્ત એ સર્વેના કર્તા, સર્વના આધાર, સર્વના નિયંતા ને સર્વના કારણ મહારાજને સમજે ત્યારે જ્ઞાન થઈ રહ્યું.'' **(સ્વા. વા. ૬/૨૫૪)**

પ્રમાણ- ૮ : ''પુરુષોત્તમના ભક્તમાં ને બીજા અવતારના ભક્તમાં કેમ ભેદ છે ? તો જેમ હાથણી વિયાય ત્યારે તેને ભેંસ જેવડું બચ્ચું આવે ને જૂ વિયાય ત્યારે તેને લીખ આવે એમ ભેદ છે.'' **(સ્વા. વા. ૨/૧૦૭)**

પ્રમાણ- ૯ : ''શ્રીકૃષ્ણે કેટલું જ્ઞાન કર્યું ત્યારે એક ઉદ્ધવે ત્યાગ કર્યો ને આજ તો વીસ વીસ વર્ષના સંસાર મૂકીને ચાલ્યા આવે છે, ને પૂર્વે શાસ્ત્રમાં સ્ત્રી તો કોઈએ ત્યાગી નથી ને આજ તો હજારો બાઈયું ત્યાગ કરે છે, ને પૂર્વે ભગવાન બે-ત્રણને તેડવા આવ્યા છે તે શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે ને આજ તો ઘરોઘર ભગવાન તેડવા આવે છે, ને બીજા અવતાર મોટા મોટા તે પારસમણિ જેવા છે ને પુરુષોત્તમ તો ચિંતામણિ છે.'' **(સ્વા. વા. ૨/૧૬૯)**

પ્રમાણ- ૧૦ : આ ઉપરાંત અનેક પ્રસંગે સ્વામીએ વાતો કરતાં અવતાર અવતારીનો ભેદ સમજાવતાં કહ્યું છે. તીર અને તીરનો નાખનારો જેમ જુદા છે, તીરનો નાખનાર તીરનું કારણ છે, તેમ સમજવું પણ ભવાયો જેમ જુદા જુદા વેશ કાઢે છે તેમ અવતાર-અવતારીનો ભેદ નથી. વળી, જેમ ચક્રવર્તી રાજા અને ખંડિયા રાજા વચ્ચે ભેદ છે તેમ અવતાર અવતારીનો ભેદ સમજવો. પણ અવતાર બધા સરખા ને સાધુ બધા સરખા એ સમજણ તો શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે.

પ્રમાણ- ૧૧ : ''એકથી લાખ બકરાં બોલે પણ બીક ન લાગે ને એક કેસરી સિંહ બોલે તો બધાયનાં અંતર ભેદાઈ જાય ને હાથીના કુંભસ્થળ ફાટી જાય. તેમ મહારાજને અવતારાદિક જેવા કહે તેમાં કોઈને થડકો લાગે નહિ. પણ અવતારાદિક સર્વે મહારાજનું દીધું ઐશ્વર્ય ભોગવે છે ને ભજી ભજીને એવા થયા છે, એમ જે કહેવું તે તો કેસરી સિંહના નાદથી જેમ હાથીનાં કુંભસ્થળ ફાટે તેવું કઠણ પડતું છે.'' **(સ્વા.વા. ૫/૧૯૭)**

૩. મોક્ષ માટે પ્રગટ ભગવાન કે પ્રગટ સંત (૫/૭૦)

પ્રમાણ-૧ : ''જેવું પરોક્ષ ભગવાનના રામકૃષ્ણાદિક અવતારનું માહાત્મ્ય જાણે છે તથા નારદ, સનકાદિક, શુકજી, જડભરત, હનુમાન, ઉદ્ધવ ઈત્યાદિક જે પરોક્ષ સાધુ તેનું જેવું માહાત્મ્ય જાણે છે તેવું જ પ્રત્યક્ષ એવા જે ભગવાન તથા તે ભગવાનના ભક્ત સાધુ તેનું માહાત્મ્ય સમજે તેને કલ્યાણના માર્ગમાં કાંઈયે સમજવું બાકી રહ્યું નહિ. તે આ વાર્તા એક વાર કહ્યે સમજો અથવા લાખ વાર કહ્યે સમજો. આજ સમજો અથવા લાખ વર્ષ કેડે સમજો પણ એ વાત સમજે જ છૂટકો છે..... (અને) એટલો જેને દૃઢ નિશ્ચય થયો હોય તેને સર્વે મુદ્દો હાથ આવ્યો અને કોઈ કાળે તે કલ્યાણના માર્ગ થકી પડે નહિ.... માટે સર્વે શાસ્ત્રનું રહસ્ય આ વાર્તા છે.'' **(વચ. ગ. મ. ૨૧)**

પ્રમાણ-૨ : ''જેવી પરોક્ષ દેવને વિષે જીવને પ્રતીતિ છે તેવી જો પ્રત્યક્ષ ગુરુરૂપ હરિને વિષે આવે, તો જેટલા અર્થ પ્રાપ્ત થવાના કહ્યા છે તેટલા સર્વે અર્થ તેને પ્રાપ્ત થાય છે અને જ્યારે આવો સંતસમાગમ પ્રાપ્ત થયો ત્યારે દેહ મૂકીને જેને પામવા હતા તે તો દેહ છતાં જ મળ્યા છે. માટે જેને પરમપદ કહીએ, મોક્ષ કહીએ તેને છતે દેહે જ પામ્યો છે.'' **(વચ. ગ. અં. ૨)**

પ્રમાણ - ૩ : ''જીવનું જે કલ્યાણ થાય અને જીવ માયાને તરીને બ્રહ્મસ્વરૂપ થાય તેનું કારણ તો પુરુષોત્તમ એવા જે વાસુદેવ ભગવાન તેના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું જ્ઞાન, ધ્યાન, કીર્તન અને કથાદિક એ જ છે, ને એણે કરીને જ એ જીવ છે તે માયાને તરે છે અને અતિ મોટાઈને પામે છે. અને ભગવાનનું જે અક્ષરધામ તેને પામે છે.'' **(વચ. ગ. મ. ૩૨)**

પ્રમાણ-૪ : ''માટે જેને પોતાનું કલ્યાણ ઈચ્છવું તેને તે તે લક્ષણે કરી તે ભગવાનને ઓળખીને તે ભગવાનને શરણે થવું અને તેનો દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો ને તેની આજ્ઞામાં રહીને તેની ભક્તિ કરવી એ જ કલ્યાણનો ઉપાય છે. અને ભગવાન જ્યારે પૃથ્વીને વિષે પ્રત્યક્ષ ન હોય ત્યારે તે ભગવાનને મળેલા જે સાધુ તેનો આશ્રય કરવો. તો તે થકી પણ જીવનું કલ્યાણ થાય છે.'' **(વચ. વર. ૧૦)**

પ્રમાણ-૫ : ''માયા તરવાનો ઉપાય એ છે જે જ્યારે સર્વ કર્મ અને માયા તેનો નાશ કરનારા ને માયાથી પર જે સાક્ષાત્કાર શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાન અથવા તે ભગવાનના મળેલ સંત તેમની જીવને પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે તેમના આશ્રયથી માયા ઉલ્લંઘાય છે.'' **(વચ. જેતલ.-૧)**

પ્રમાણ-૬ : ''ચાર વેદ, પુરાણ, ઈતિહાસ એ સર્વેમાં એ જ વાર્તા છે જે ભગવાન ને ભગવાનના સંત જ કલ્યાણકારી છે.. તે ભગવાન કે ભગવાનના સંતની જ્યારે પ્રાપ્તિ થઈ ત્યારે એ જીવને એથી ઉપરાંત બીજું કોઈ કલ્યાણ નથી. એ જ પરમ કલ્યાણ છે.'' **(વચ.ગ.મ.૫૯)**

પ્રમાણ-૭ : ''મોક્ષના દાતા તો ભગવાનને સાધુ એ બે જ છે.'' **(સ્વા. વા. ૧/૨૦)**

પ્રમાણ-૮ : ''પ્રગટ ભગવાન વિના કરોડ નિયમ પાળે પણ કલ્યાણ ન થાય અને પ્રગટ ભગવાન ને આ પ્રગટ સાધુની આજ્ઞાથી એક નિયમ રાખે તો કલ્યાણ થાય.'' **(સ્વા. વા. ૪/૩૬)**

પ્રમાણ-૯ : ''આત્યંતિક કલ્યાણ થાય તે જ મોક્ષ કહેવાય ...... ને એવો મોક્ષ તો પ્રગટ ભગવાન ને પ્રગટ ભગવાનના એકાંતિકનો આશરો કર્યાથી થાય, બીજાથી થાય નહિ.'' **(સ્વા. વા. ૫/૫)**

પ્રમાણ-૧૦: ''બીજા કહે મુવા પછી મોક્ષ રે, વળી પ્રભુ બતાવે છે પ્રોક્ષ રે. જ્યારે એમ જ અર્થ જો સરે રે, ત્યારે હરિ તન શીદ ધરે રે;
જ્ઞાન વિના તો મોક્ષ ન થાય રે, એમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સહુ ગાય રે. માટે પ્રગટ જોઈએ ભગવંત રે, એવું સર્વ ગ્રંથનું સિદ્ધાંત રે;
જેમ પ્રગટ રવિ હોય જ્યારે રે, જાય તમ બ્રહ્માંડનું ત્યારે રે. જેમ પ્રગટ જળને પામી રે, જાય પ્યાસીની પ્યાસ તે વામી રે;
જેમ પ્રગટ અન્નને જમે રે, અંતર જઠરાઝાળ વિરમે રે. તેમ પ્રગટ મળે ભગવાન રે, ત્યારે જનનું કલ્યાણ નિદાન રે;
માટે પ્રગટ ચરિત્ર સાંભળવું રે, હોય પ્રગટ ત્યાં આવી મળવું રે. માટે પ્રગટ પ્રભુ જો ન હોય રે, ન થાય એ નિષ્પાપ કોય રે;
જાણો પ્રગટ મૂર્તિ ભવપાજ રે, સહેજે ઉતારવાનો સમાજ રે. **(ભક્તચિંતામણિ ૧૬૪)**

પ્રમાણ-૧૧ : ''પ્રગટ પ્રભુ કે પ્રભુના સંત રે, તેહ વિના ન ઉદ્ધરે જંત રે.'' **(નિ. કા. કલ્યાણનિર્ણય: ૧૩-૨૮)**

પ્રમાણ-૧૨ : ''આત્યંતિક કલ્યાણ કારણે જાવું પ્રગટ પ્રભુને પાસ; મોક્ષદાયક એહ મૂર્તિ કે મોક્ષદાતા એના દાસ.'' **(નિ.કા.કલ્યાણનિર્ણય : ૧૬-૪)**

પ્રમાણ-૧૩ : ''માટે કલ્યાણકારી સાંભળ્યા રે, એક હરિ કે હરિના મળ્યા રે; સાચી વાત તું માનજે સહિરે, એહ બેઉ વિના મોક્ષ નહિ રે.'' **(નિ.કા. કલ્યાણનિર્ણય : ૧૬-૧૦)**

પ્રમાણ-૧૪ : ''મળે પ્રભુ પ્રગટ પ્રમાણ રે, કાં તો તેના મળેલે કલ્યાણ રે; તેહ વિના તો કોટિ ઉપાય રે, આત્યંતિક કલ્યાણ ન થાય રે.'' **(નિ. કા. કલ્યાણનિર્ણય : ૨-૧૮)**

પ્રમાણ-૧૫ : ''આ ભવસાગર પાર ઉતાર, હરિ કે હરિ કો દાસ.'' **(સદ્. બ્રહ્માનંદ સ્વામી)**

પ્રમાણ-૧૬ : ''સાક્ષાત્ ભગવાનના સંબંધથી અથવા પૂર્વશ્લોકમાં કહેલાં લક્ષણોએ યુક્ત એવા એકાંતિક ભક્તના સંબંધી જ મનુષ્યોને એકાંતિક ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ સિવાય બીજા કોઈ પણ ઉપાયથી ક્યારેય પણ તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી.'' **(વાસુદેવમાહાત્મ્ય:૨૫-૬૫)**

પ્રમાણ-૧૭ : ''એકાંતિક ધર્મ તે તો જે એવા નિર્વાસનિક પુરુષ હોય અને જેને ભગવાનને વિષે સ્થિતિ થઈ હોય તેને વચને કરીને જ પમાય પણ ગ્રંથમાં લખી રાખ્યો હોય તેણે કરીને નથી પમાતો. અને કોઈક સાંભળીને તેવી ને તેવી વાત કહેવા જાય તો કહેતાં પણ આવડે નહિ. માટે જેને એકાંતિકના ધર્મમાં સ્થિતિ થઈ હોય તે થકી જ એકાંતિકનો ધર્મ પમાય છે.'' **(વચ. ગ. પ્ર. ૬૦)**

૪. અક્ષરબ્રહ્મ - એક અને અદ્વિતીય (૬/૧૦૭)

પ્રમાણ-૧ : ''અક્ષરરૂપ પુરુષ અક્ષરના સાધર્મ્યપણાને પામ્યા તે ઘણા છે ને અક્ષર પોતે એક છે.'' **(વેદરસ-પૃ.૨૧૩-૨૧૪)**

પ્રમાણ-૨ : ''ધામરૂપ અક્ષર એક જ છે ને બીજા અક્ષરમુક્ત અનંત કોટિ છે.'' **(સ્વા. વા. ૫/૧૭૭)**

પ્રમાણ-૩ : ''શ્રીહરિ પોતાના ધામમાં અક્ષરબ્રહ્મના ભાવને (સાધર્મ્યને) પામેલા અનંત કોટિ મુક્તો તથા મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ વડે પોતાની (શ્રીહરિની) ઈચ્છાનુસાર સેવા પરિચર્યા કરાઈ રહ્યા છે.'' **(સેતુ. ટી. ૫૯/૫)**

પ્રમાણ-૪ : ''અક્ષર તે આવો છે ને આવું એ અક્ષરસબંધી સુખ છે.'' **(વચ. લો. ૧૭)**

પ્રમાણ-૫ : ''એવો જે અક્ષરરૂપ ધામ તે પરાત્પર છે.'' **(વેદરસ પૃ. ૧૪૬)**

પ્રમાણ-૬ : ''અક્ષરબ્રહ્મ સંજ્ઞાને પામેલા અનંત કોટિ મુક્તો તે થકી ભગવાનના ધામરૂપ જે અક્ષરબ્રહ્મ તે અનાદિ છે.'' **(વચ. અમ.૬)**

પ્ર.૨ પ્રમાણ, સિદ્ધાંત કે કડી પરથી વિષયનું શીર્ષક આપો. (કુલ ગુણ : ૫)

૧. ''મૃત્યુ સમય તો સમુદ્ર જેવો છે; માટે ત્યાં તો આત્મનિષ્ઠાવાળો હોય તથા વગર આત્મનિષ્ઠાવાળો હોય એ બેયને ભગવાનની ઉપાસનારૂપી વહાણનું કામ પડે છે.'' જ. ઉપાસનાનું મહત્ત્વ (૧/૨)

૨. જીવ ઈશ્વર તણો રે, માયા કાળ પુરુષ પ્રધાન, સૌને વશ કરું રે, સૌનો પ્રેરક હું ભગવાન.
જ. સર્વ-કર્તાહર્તા : શ્રીજીમહારાજ (૨/૬)

૩. સર્વ જનના નયન ગોચર વર્તે છે ને તમારા ઈષ્ટદેવ છે.
જ. શ્રીજીમહારાજનું સર્વોપરીપણું : શ્રીમુખનાં વચનોના આધારે (૪/૩૩)

૪. ''પ્રગટને ભજી ભજી પાર પામ્યા ઘણાં, ગીધ ગણિકા કપિવૃંદ કોટિ.'' જ. પ્રગટની ભક્તિનો મહિમા (૫/૬૭)

૫. બ્રહ્મવિદાપ્નોતિ પરમ્ । જ. પરબ્રહ્મને તત્ત્વે સહિત ઓળખવા માટે (૬/૧૦૧)

પ્ર.૩ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✔) નિશાની કરો. (કુલ ગુણ : ૪)

☞ નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. ૧, ૪ (૪/૫૫)   ૨. ૨, ૩ (૫/૯૦-૯૧)

પ્ર.૪ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ એક વર્ણવી સિદ્ધાંત લખો. (કુલ ગુણ : ૪) **☞ નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ ને સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ**

૧. **નરકના કુંડ ખાલી થયા.** (૪/૪૭) રામાનંદ સ્વામીના ધામગમન બાદ મહારાજનું ઐશ્વર્ય - સમાધિ પ્રકરણ - ગાદી પર બિરાજમાન - કાલવાણીમાં ભીમભાઈ નામના હરિભક્તની વિનંતી - નવો રાજા ગાદીએ બેસે ત્યારે બંદીવાનોને છોડી મૂકે - આપ સર્વ અવતારના અવતારી - આપ ગાદી પર બિરાજ્યા તે નિમિત્તે નરકના કુંડોમાં અપાર યાતના ભોગવતા જીવોની મુક્તિ કરો - સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને સમાધિ - યમપુરીમાં - જીવોનો કકળાટ સાંભળી દયા - સ્વામિનારાયણ મંત્રની ધૂન - તેને પ્રતાપે નરક યાતના ભોગવતા જીવો મુક્ત થઈ ચતુર્ભૂજરૂપે ભૂમાપુરૂષના લોકમાં ગતિ - આવું અપાર ઐશ્વર્ય પોતાના પરમહંસ દ્વારા મુક્તોને બતાવ્યું. - આ રીતે નરકના કુંડ ખાલી કર્યા. **સિદ્ધાંત :-** શ્રીજીમહારાજના પરમહંસની પણ સામર્થી છે તે નરકયાતનામાંથી જીવોને છોડાવી શકે તો પછી શ્રીજી મહારાજની સામર્થી તો અપાર જ ગણાય. પાર પામી શકાય જ નહિ. જો કે પરહંસની સામર્થી પણ શ્રીજી મહારાજ થકી જ હતી. પુરુષોત્તમ નારાયણની પ્રકૃત્તિ દયાવાન છે. તેઓ જીવોના ગુના સામે જોતા જ નથી.

૨. **"અમને ગરમી થાય છે, માટે ટાઢું પાણી લાવો."** (૬/૧૧૭) સંવત્ ૧૮૮૪માં ખૂબ ઠંડી - ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જૂનાગઢમાં સગડીથી તાપતા હતાં - વધુ પડતા તાપથી સ્વામીને ગરમી - તે જ વખતે ગઢડામાં મહારાજે કહ્યું 'અમને ગરમી થાય છે માટે ટાઢું પાણી લાવો. અમારે નહાવું છે. સૌને આશ્ચર્ય - મુક્તાનંદ સ્વામીએ પૂછયું, - મહારાજે જવાબ આપ્યો - અમારું અક્ષરધામ તપવાથી અમે તપી ગયાં - મુક્તાનંદ સ્વામી કહે, મહારાજ અક્ષર તો શીતળ અને શાંત છે તે કેમ તપે ! મહારાજનો હસતાં હસતાં જવાબ - અમારું મૂર્તિમાન અક્ષરધામ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, સગડીથી તાપતાં, વધુ પડતા તાપથી તપી ગયા - તેથી અમે તપી ગયા. **સિધ્ધાંત :-** આ પ્રસંગ બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મની એક્તા સૂચવે છે. બ્રહ્મની સાથે પરબ્રહ્મનો એકાત્મભાવ - કડકડતી ઠંડીમાં પણ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ને ગરમી લાગી તો શ્રીજીમહારાજે ઠંડું પાણી સ્નાન માટે મંગાવ્યું.

૩. **"એ સાધુ સ્વાદ તો મારી મૂર્તિનો લે છે."** (૬/૧૨૦) એકવાર અઢાર સદ્‌ગુરુઓને દરબારમાં ગોવાળમંડળીની જેમ બેસાડી મહારાજ જાતે પીરસવા પધાર્યા. ત્યારે મહારાજે સંતોને કહ્યું, 'આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જમે છે તેમ સૌ જમતાં શીખો ! ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામી મર્મમાં બોલ્યા 'સાધુ જમનારાં સારા છે.' તે સાંભળી મહારાજે ચોખવટ કરતાં કહ્યું, 'તમે સમજો છો તેમ નથી. એ સાધુ સ્વાદ તો મારી મૂર્તિનો લે છે. કોઠીમાં દાણા ભરીએ તેમ અન્ન પેટમાં ભરે છે. પોતાની સામર્થી ઢાંકીને વર્તે છે નહિ તો અમારી પાછળ જેટલા મનુષ્યો ફરે છે તેટલા જ મનુષ્યો તેમની પાછળ પણ ફરે.' **સિદ્ધાંત :-** 'હીરા મુખસે ન કહે અપના મોલ.' અક્ષરબ્રહ્મની પૂર્ણ ઓળખ તો પરબ્રહ્મ જ આપી શકે.

પ્ર.૫ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે વિષયનું વિવરણ લખો. (બારેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

☞ નોંધ :- (૧) વચનામૃત, સ્વામીની વાતો કે અન્ય શાસ્ત્રને સંદર્ભરૂપે ન દર્શાવ્યા હોય પણ વિવરણ લખ્યું હોય તો સંપૂર્ણ સાચું આપવું. (૨) ગુણના પ્રમાણમાં સંદર્ભો અને પ્રસંગો હોય તો ચાલે, બધા જ પ્રસંગ લખવા એવું જરૂરી નથી.

૧. **મૂર્તિમાન થકા વ્યાપક કેવી રીતે ?** (૩/૧૫) વેદાંત આદિક શાસ્ત્રોમાં ભગવાનને વ્યાપક કહ્યા છે. જો ભગવાન વ્યાપક હોય તો મૂર્તિમાન કેવી રીતે અને મૂર્તિમાન હોય તો વ્યાપક કેવી રીતે હોઈ શકે ? સદ્‌ગુરુ મુક્તાનંદ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીજીમહારાજ વચ. વર. ૧૩ માં કહે છે. બ્રહ્મ તો એકદેશી છે પણ સર્વેદેશી નથી.... અને ભગવાનને ગ્રંથમાં વ્યાપક કહ્યા છે તે તો મૂર્તિમાન છે તે જ પોતાની સામર્થીએ કરીને એક ઠેકાણે રહ્યા થકા સર્વને દર્શન આપે છે. એમ વ્યાપક કહ્યા છે પણ આકાશની પેઠે અરૂપ થકા વ્યાપક નથી. ભગવાન તો સદા મૂર્તિમાન જ છે. તે મૂર્તિમાન ભગવાન અક્ષરધામમાં રહ્યા થકા જ અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં ભાસે છે. (વચ. વર. ૧૩) વળી, નિત્યાનંદ સ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે : જીવ નિરાકાર છે તે નિરાકાર જીવમાં ભગવાન અલિંગપણે (નિરાકાર પણે) રહ્યા છે કે મૂર્તિમાન ? અને મૂર્તિમાન હોય તો વ્યાપક કેમ કહેવાય ? તેના ઉત્તરમાં શ્રીજીમહારાજ (વચ લો. ૧૫) માં કહે છે : 'ભગવાન તો ઈન્દ્રિયો, દેવતા, અંતઃકરણ અને જીવ એ સર્વના આશ્રયપણે રહ્યા છે. તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ધવ ભેળે ગોપીઓને કહેવરાવ્યું છે જે, ... હું આ મથુરામાં રહ્યો છું તે તો જેમ મહાભૂત વિશેષપણે કરીને બ્રહ્માંડને વિષે રહ્યા છે તેમ રહ્યો છું અને જેમ એ ભૂત જીવોના દેહોમાં સામાન્યપણે રહ્યા છે, તેમ હું તમારે પાસે રહ્યો છું અને જે દેખાતો નથી તે તો તમારા ચિત્તની વૃત્તિનો મારે વિષે નિરોધ થાય તેને અર્થે નથી દેખાતો. પણ રહ્યો તો મૂર્તિમાન છું.' (લોયા-૧૫) આમ, જીવમાં ભગવાન મૂર્તિમાન જ છે. તે વ્યાપક કેમ હોય તે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે, 'મૂર્તિમાન હોય તે પણ વ્યાપક હોય. જેમ અગ્નિદેવ છે તે પોતાના લોકને વિષે મૂર્તિમાન છે ને પોતાની શક્તિએ કરીને કાષ્ઠને વિષે રહ્યો છે. તેમ ભગવાન પણ પોતાના અક્ષરધામને વિષે મૂર્તિમાન થકા પોતાની અંતર્યામી શક્તિએ કરીને જીવોને વિષે વ્યાપીને રહ્યા છે. ને મૂર્તિમાન પેઠે ક્રિયા કરે છે. માટે એને પણ મૂર્તિમાન જાણવા.' (વચ. કા. ૪) આ વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજ જણાવે છે તે પ્રમાણે સ્પષ્ટ થાય છે કે ભગવાન અક્ષરધામમાં વ્યતિરેક સ્વરૂપે એકદેશસ્થપણે મૂર્તિમાન થકા વિરાજમાન છે તેમ છતાં પોતે જે અંતર્યામી શક્તિએ કરીને સર્વત્ર વ્યાપક છે તે અંતર્યામી સ્વરૂપને પણ મૂર્તિમાન જાણવાનો મહારાજનો અભિપ્રાય છે તે મુદ્દો સ્પષ્ટ કરતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે. 'અંતર્યામીપણે કરીને જીવ ઈશ્વરને વિષે વ્યાપક એવું જે પુરુષોત્તમ ભગવાનનું બ્રહ્મરૂપ તેજ તે નિરાકાર છે, તો પણ જીવ ઈશ્વર સર્વેને તેમના કર્મને અનુસારે યથાયોગ્યપણે કર્મનાં ફળને દેવાને વિષે નિયંતાપણું છે ને

સાકારની પેઠે નિયંતારૂપ ક્રિયાને કરે છે. માટે તે તેજને પણ સાકાર જેવું જાણવું.' (વચ. ગ.પ્ર. ૪૫) આ રીતે પુરુષોત્તમ નારાયણ સર્વત્ર મૂર્તિમાન થકા વ્યાપક જ છે.

૨. **ભગવાન નિરાકાર છે તે સમજણ ઉદ્‌ભવી કયાંથી ? (૩/૧૧)** ભગવાન સાકાર છે અને નિરાકાર સમજવાથી પંચ મહાપાપ કરતાં પણ અધિક પાપ થાય છે. ભગવાનનો દ્રોહ થાય છે અને ગુણમાત્ર દોષરૂપ થઈ જાય છે. તો પછી પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવે છે કે ભગવાન સાકાર છે છતાં નિરાકારની સમજણ કેમ પ્રવર્તે છે ? ભગવાન નિરાકાર છે તે પ્રતિપાદન પણ શાસ્ત્રમાંથી જ થાય છે. તેના ઉત્તરમાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે ''શ્રીમદ્‌ભાગવતમાં સાકાર બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન છે પણ જે વાંચનારા હોય તેને જો પરમેશ્વરની ભક્તિ ન હોય તો ભગવાનનું સ્વરૂપ શ્રીમદ્‌ભાગવતમાંથી પણ નિરાકાર સમજાય છે.'' (વચ.ગ.મ. ૧૦) ''નિરંતર ભગવાનના ગુણ ગાતા શુકજી તો ભગવાનને નિરાકાર ન નિરૂપે પણ જ્યારે ભગવાનના મનુષ્યચરિત્રોનું વર્ણન કરે ત્યારે તે દિવ્ય છે, માયિક નથી, તેમ દર્શાવવા ભગવાનના સ્વરૂપમાં માયિક રૂપ ગુણનો નિષેધ કરે છે. અજ્ઞાનીઓ અને ભક્તિરહિત મનુષ્યો આ પ્રકારના નિરૂપણથી ભગવાનને નિરાકાર સમજી બેસે છે. પછી તંત કે મમત્ત્વથી પકડી રાખે છે અને શાસ્ત્રમાંથી પણ એવા જ કાલ્પનિક મતની પુષ્ટિના શબ્દો શોધીને પોતાના મમત્ત્વને દઢ કરીને મુમુક્ષુઓને ગેરમાર્ગે દોરે છે.'' ''જેમ કોઈકે ગાયનું પૂંછડું દીઠું, કોઈકે મુખ દીઠું, ખુર દીઠો, પેટ દીઠું, સ્તન દીઠો, તેણે જે જે અંગ દીઠું તે ગાયનું જ દીઠું છે, પણ જેવી ગાય છે તેવી કોઈએ દીઠી નથી. અને એક અંગ દીઠું, માટે ગાય દીઠી પણ કહેવાય. તેમ આત્માના પ્રકાશનું દર્શન જેટલું જેને ઈન્દ્રિયો દ્વારા અથવા અંતઃકરણ દ્વારા થયું તેટલો તે આત્મદર્શી કહેવાય, પણ સમ્યગ્ આત્મદર્શન એને કહેવાય નહિ.'' (વચ.લો.૧૫) ''જેને ભગવાનના સ્વરૂપને વિષે સાકારપણાની પ્રતીતિ નથી એવા લોકોએ શાસ્ત્રના રહસ્યને યથાર્થપણે નહિ સમજીને કે શાસ્ત્રના અવળા અર્થ કરીને નિરાકારની સમજણ પ્રર્વતાવી છે. કારણ શાસ્ત્રમાં જે શબ્દ છે તે એકાંતિક ભક્ત વિના બીજાને સમજાતા નથી. તે કયા શબ્દ તો જે ભગવાન અરૂપ છે, જ્યોતિઃ સ્વરૂપ છે, નિર્ગુણ છે ને સર્વત્ર વ્યાપક છે એવા વચન સાંભળીને મૂર્ખ હોય તે એમ જાણે જે શાસ્ત્રમાં તો ભગવાનને અરૂપ કહ્યા છે.'' (વચ.ગ.પ્ર. ૬૬) આમ જ્યારે નિર્ગુણપણે કહ્યા હોય ત્યારે સાંભળનારાની ને વાંચનારાની મતિ ભ્રમી જાય છે અને જાણે છે જે ભગવાનને તો આકાર નથી તેમ સમજનારાની અવળી સમજણ છે. (વચ.ગ.પ્ર. ૬૬) કેટલીક વખત એક જ શાસ્ત્રનો આધાર લઈ ભગવાનના સ્વરૂપને સમજવા જાય તો તેની સમજણ અધૂરી રહી જાય છે. આથી જ વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે જે શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન છે પોતાના અક્ષરધામને વિષે સદા દિવ્ય સાકાર મૂર્તિમાન રહ્યા છે.... એવી રીતે સાકાર મૂર્તિનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.... તેમ વેદાદિક ચાર શાસ્ત્રે કરીને ભગવાનના સ્વરૂપને સમજે, ત્યારે સંપૂર્ણ ભગવાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. (વચ.વર. ૨) ''અને જો એક વેદાંતશાસ્ત્રે કરીને જ ભગવાનના સ્વરૂપને સમજે તો એ દોષ આવે જે ભગવાનને સર્વકારણ, સર્વવ્યાપક અને નિર્ગુણ કહ્યા છે તેને નિરાકાર સમજે, પણ પ્રાકૃત-કરચરણાદિકે રહિત અને દિવ્ય અવયવે સહિત એવો સનાતન જે ભગવાનનો આકાર છે તેને ન સમજે.'' (વચ.ગ.પ્ર. ૫૨) ''આ વાર્તા (સાકારપણાની) તો જેને એ ભગવાનના સ્વરૂપમાં સદા દિવ્ય સાકારપણે ઉપાસનાની દઢ નિષ્ઠા થઈ હોય તે થકી જ પમાય છે, પણ બીજા થકી તો પમાતી જ નથી.'' (વચ.ગ.પ્ર. ૬૪)

૩. **ગુણાતીત સંતનો મહિમા - પરમહંસોનાં પદોમાં (૫/૮૮)** સદ્. નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ પરમ એકાંતિક ગુણાતીત સંત જે દ્વારા ભગવાન વિચરે છે તેમજ કલ્યાણ કરે છે. તેવા સંતનો મહિમા તેમના ગ્રંથો પુરુષોત્તમપ્રકાશ, ભક્તચિંતામણિ, ચોસઠપદી તથા અન્ય કિર્તનોમાં ઘણો લખ્યો છે. પુરુષોત્તમપ્રકાશમાં નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ લખ્યું છે :-

''સંત બોલે તે ભેળો હું બોલુ રે, સંત ન ભૂલે હુંયે ન ભૂલું રે, સંત વાત ભેળી કરું વાત રે, એમ સંતમાં છઉં સાક્ષાત રે,
સંત જુએ તે ભેળો હું જોઉં રે, સંત સૂતા પછી હું સોઉં રે, સંત જાગે તે ભેગો હું જાગું રે, સંત જોઈ અતિ અનુરાગુ રે,
સંત જમે તે ભેળો હું જમું રે, સંત ભમે તે કેડ્યે હું ભમું રે, સંત દુઃખાણે હું દુઃખાણો રે, એહ વાત સત્ય જન જાણો રે,
સંત હું ને હું તે વળી સંત રે, એમ શ્રીમુખે કહે ભગવંત રે, સંત માનજો મારી મૂરતિ રે, એમાં ફેર નથી એક રતી રે,
વળી ચોસઠપદીમાં આવા ગુણાતીત સંતનો મહિમા જણાવતા નિષ્કુળાનંદ સ્વામી લખે છે.'' **(નિષ્કુળાનંદ કાવ્ય - ચોસઠપદી-૩)**

''એવા સંત જમ્યે જમ્યા શ્યામ, જમ્યા સહુ દેવતા, જમ્યા સર્વે લોક સર્વે ધામ, સહુ થયા તૃપ્તતા.
એવા સંત મળ્યે મળ્યા સ્વામી, ખામી કોય ન રહી, કહે નિષ્કુળાનંદ શીશ નામી, સાચી સહુને કહી.''

ભક્તચિંતામણિમાં સંતનો અપાર મહિમા વર્ણવતાં નિષ્કુળાનંદ સ્વામી જણાવે છે : **(સદ્. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી : ભક્ત ચિંતામણિ -૨)**

''સંતકૃપાએ સુખ ઉપજે, સંત કૃપાથી સરે કામ, સંતકૃપાથી પામીએ, પૂરણ પુરુષોત્તમ ધામ.
સંતકૃપાથી સદ્‌મતિ જાગે, સંત કૃપાથી સદ્‌ગુણ, સંત કૃપા વિના સાધુતા, કહોને પામ્યા કુણ.
સંત સેવ્યા તેણે સર્વ સેવ્યા, સેવ્યા શ્રીહરિ ભગવન, ઋષિ મુનિ સેવ્યા દેવતા, જેણે સંત કર્યા રાજી મન.
કામદુધા કલ્પતરુ, પારસ ચિંતામણિ ચાર, સંત સમાન એકે નહિ, મેં મનમાં કર્યો વિચાર.''

સદ્. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી: ધન્ય ધન્ય એ સંત સુજાણને, જેનું ઊલટી પલટ્યું આપ .... સંત તે સ્વયં હરિ.
આપ ટળી મળ્યા ભગવાનમાં, જેના આપમાં હરિનો વ્યાપ.... સંત તે સ્વયં હરિ.

સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી : (૧) ઐસે મેરે જન એકાંતિક, તેહી સમ ઔર ન કોઈ, મુક્તાનંદ કહત યું મોહન, મેરો હિ સર્વસ્વ સોઈ. (૨) મુક્તાનંદ મહા સંતને, પ્રભુ પ્રગટ પાસે રે, અનુભવીને અંતરે રહે રામ વાસે રે.

સદ્. બ્રહ્માનંદ સ્વામી : ''બ્રહ્માનંદ કહે સંતકી સોબત, મિલત હે પ્રગટ મુરારી, જગતમાંહી સંત પરમ હિતકારી.''

સદ્. પ્રેમાનંદ સ્વામી : ''આઠે પહોર આનંદ જેના અંગમાં, રમે ગોવિંદ એવા સંતના રે સંગમાં ....
એવા સંત હરિને પ્યારા રે, તેથી ઘડીએ ન રહે વાલો ન્યારા રે ....
એવા સંતની બલિહારી રે, જેને ગુણે રીઝ્યા ગિરધારી રે.....''

૪. **અક્ષરબ્રહ્મઃ સાકાર, મૂર્તિમાન, સદા દિવ્યવિગ્રહ સેવકરૂપે (૬/૧૦૫)** અક્ષરબ્રહ્મ અક્ષરધામમાં મનુષ્યાકૃતિ, દિવ્યવિગ્રહ સદાય પુરુષોત્તમ નારાયણની સેવામાં તત્પર છે અને એ મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ સર્વોત્કૃષ્ટ ભક્તિ અને પરમ સેવાનું મૂર્તિમાન આદર્શ સ્વરૂપ છે. વચ. ગ.પ્ર. ૨૧માં 'એ અક્ષર બીજે રૂપે કરીને પુરુષોત્તમ નારાયણની સેવામાં રહે છે.' એવા શ્રીજીમહારાજના પ્રાસાદિક શબ્દો તે ઉપર હરિવાક્યસુધાસિંધુમાં કહ્યું છે. **'मूर्तं तत्रास्ति कृष्णस्य सेवायां दिव्यविग्रहम् ।'** અર્થ : ત્યાં અક્ષરધામમાં પુરુષોત્તમની સેવામાં (અક્ષરબ્રહ્મ) દિવ્ય વિગ્રહ મૂર્તિમાન સ્વરૂપે છે. (હ.વા.સુ.સિં.તરંગ ૨૧/૨૨) હ.વા.સુ.સિં. ઉપર સેતુમાલાનાં વિશેષ પ્રમાણો મુજબ (૧) ''મૂર્ત (સાકાર) અક્ષરબ્રહ્મ દિવ્યવિગ્રહ છે, અને શ્રીહરિના રૂપને અનુરૂપ એવા કરચરણાદિક સર્વે અવયવોથી યુક્ત હોવાથી અતિશય સુંદર પુરુષાકાર મૂર્તિમાન છે. અને પોતાથી પણ અત્યાધિક નિરતિશય શરીરની શોભાવાળા એવા પોતાના ઈષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણની નિત્ય સેવામાં દાસની જેમ વર્તે છે.'' (૨) ''શ્રીહરિ પોતાના અક્ષરધામમાં અક્ષરબ્રહ્મના ભાવને (સાધર્મ્યને) પામેલા અનંત કોટિ મુક્તો તથા મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ વડે પોતાની (શ્રીહરિની) ઈચ્છાનુસાર સેવા કરાઈ રહ્યા છે.'' (૩) તે અક્ષર, પુરુષોત્તમ નારાયણના મુખ્ય પરિચારક, (મુખ્ય સેવક આદર્શ સેવક, અનાદિના સર્વોત્કૃષ્ટ સેવક) હોવાથી અને દિવ્ય, અતિ મનોહર એવાં હાથ પગ, મુખ વગેરે અવયવોથી સંપન્ન હોવાથી પુરુષાકાર સાકાર છે. અક્ષરબ્રહ્મમાં સમગ્ર મુક્તોમાં અક્ષર એ પુરુષોત્તમના મુખ્ય પરિચારક - સેવક છે એવું અહીં સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્ર.૬ નીચે આપેલાં વાક્યોમાંથી કોઈ પણ બે વિષે કારણો આપી સમજાવો. (બારેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

☞ નોંધ :- વચનામૃત, સ્વામીની વાતો કે અન્ય શાસ્ત્રને સંદર્ભરૂપે ન દર્શાવ્યા હોય પણ વિવરણ લખ્યું હોય તો સંપૂર્ણ સાચું આપવું.

૧. **મોટા પુરુષને વિષે દોષ ન પરઠવા જોઈએ. (૩/૨૩-૨૫)** એવાં જે પરમેશ્વર તેનાં ચરિત્રને વિષે ને તે ભગવાનની સમજણ તેને વિષે જે દોષ દેખે છે તેને વિમુખ ને અધર્મી જાણવો અને સર્વે મૂર્ખનો રાજા જાણવો. **(વચ.ગ.મ. ૫૩)** એકાંતિક ભક્ત છે તેને દેહે કરીને મરવું એ મરણ નથી, એને તો એકાંતિક ધર્મમાંથી પડી જવાય એ જ મરણ છે. તે જ્યારે ભગવાન કે ભગવાનના સંત તેનો હૃદયમાં અભાવ આવ્યો ત્યારે એ ભક્ત એકાંતિકના ધર્મમાંથી પડ્યો જાણવો.... પંચમહાપાપ થકી પણ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તનો અવગુણ લેવો એ મોટું પાપ છે. **(વચ.ગ.મ. ૪૬)** જો મોટાપુરુષને વિષે કામીપણાનો દોષ પરઠે તો ગમે તેવો નિષ્કામી હોય તો પણ અતિશય કામી થાય અને મોટાને વિષે ક્રોધી - લોભીપણું પરઠે તો પોતે ક્રોધી - લોભી થાય. **(વચ. ગ.પ્ર. ૫૮)** મોટાપુરુષ હોય તેને વિષે જે જે જાતના દોષ પરઠે, તે તે જાતના દોષ પોતાના હૈયામાં આવીને નિવાસ કરે છે. **(વચ. સા. ૧૮)** આ સાધુને વિષે મનુષ્યભાવ આવે છે, તેથી બીજું કાંઈ ભૂંડું નથી. **(સ્વા.વા. ૩-૩૬)** માટે ભગવાનને વિષે તો મનુષ્યભાવ ન જ પરઠવો, અને ભગવાનના ભક્તને વિષે પણ મનુષ્યભાવ ન પરઠવો. **(વચ. લોયા-૧૮)**

૨. **ઉત્તમ ભક્ત થવા માટે ઉત્તમ લક્ષણવાળા સંતની સેવા કરવી જોઈએ. (૫/૮૬-૮૭)** વચનામૃતમાં અનેક સ્થળે શ્રીજીમહારાજે ગુણાતીત સંતનો મહિમા ભગવાન જેવો જ કહ્યો છે. તેથી ભગવાનની સેવા કરવાથી આજ્ઞા પાળવાથી જે ફળ થાય છે તે જ ફળ એવા ગુણાતીત સંત થકી પણ થાય છે. **ગ.અં.૩૫** માં મહારાજ કહે છે કે 'એવા સાધુની સેવા કરે તો ભગવાનની સેવા કર્યા તુલ્ય ફળ થાય છે.' **વચ.વર.ના ૫** માં પણ શ્રીજી મહારાજ કહે છે કે 'એવી રીતે ભગવાન ને ઉત્તમ લક્ષણ વાળા જે સંત તેની અતિપ્રેમે કરીને સરખી સેવા જે કરે તે કનિષ્ઠ ભક્ત હોય ને તે બે જન્મે તથા ચાર, દશ કે સો જન્મે કરીને ઉત્તમ ભક્ત જેવો થનારો હોય તે આ ને આ જન્મે કરીને ઉત્તમ ભક્ત થાય છે. એવું ભગવાન અને ભગવાનના ભક્ત તેની સરખી સેવા કર્યાનું ફળ છે.' એવા ગુણાતીત સંતના પ્રસંગથી, સેવાથી, પ્રસન્નતાથી જ શુભ સંસ્કારો થાય છે, ભગવાનમાં પ્રીતિ થાય છે, સ્વભાવ ટળે છે, વાસના બળે, ધર્મ-જ્ઞાનાદિક અનંત કલ્યાણકારી ગુણે યુક્ત ભક્તિ ઉદય થાય છે અને જીવનું અતિશય રૂડું પણ એ થકી જ થાય છે, એટલે કે સંત થકી જે જે ચિંતવીએ તે તે પ્રાપ્ત થાય છે.

૩. **આત્માનંદ સ્વામીને શ્રીજીમહારાજ ધામમાં તેડી ગયા. (૪/૫૨-૫૩)**ગોપાળાનંદ સ્વામી અવતાર અવતારીના ભેદની વાત કરતા ત્યારે આત્માનંદ સ્વામી કહેતાં, 'છોકરાં ભગવાનને તોળમાં.' ત્યારે સ્વામી કહેતા, 'આ વાત તમને આજે નહિ સમજાય ભવિષ્યમાં કોઈ સાધુ મળશે તે સમજાવશે.' આત્માનંદ સ્વામીની ઉંમર ૧૧૬ વર્ષ થઈ છતાં તેમના આયુષ્યનો અંત ન આવ્યો. તેથી તેઓ વિચારતા કે મને વાસના નથી છતાં મહારાજ કેમ તેડવા આવતા નથી. ત્યારે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ તેઓને સર્વોપરી ઉપાસનાની વાત તેમના પોતાના જ મહારાજે સ્વમુખે કહેલા સર્વોપરીપણાના પ્રસંગોની સ્મૃતિ કરાવી. સમજણની એ કસર ટળ્યાં બાદ મહારાજ તેમને તરત જ ધામમાં તેડી ગયા.

૪. **શાસ્ત્રીજી મહારાજ પોતે ભોયકાના માલજી સોનીને મળવા ગયા. (૬/૧૨૭)** વરતાલ ચૈત્રી પૂનમના સમૈયામાં માલજી સોનીએ ગોપાળાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું, 'સ્વામી ! આ સદ્ગુરુ કોણ ?' ત્યારે સ્વામીએ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની ઓળખ આપતાં માલજી સોનીને કહ્યું, 'મેં તને કહ્યું હતું કે હું તને અક્ષરધામ બતાવીશ. આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી સાક્ષાત્ અક્ષરધામનો અવતાર છે. મહારાજે પણ ઘણીવાર તેમને અક્ષરધામ તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. માટે તું ઓળખી લે.' સત્સંગમાં આ વાત કર્ણોપકર્ણ ચાલી આવતી હતી. આ વાતની સત્યતાની ખાતરી કરવા શાસ્ત્રીજી મહારાજ ભોંયકા ગયા અને માલજી સોનીના સ્વમુખે આ વાત તેમણે સાંભળી હતી.

પ્ર.૭ ઉપાસનામાં શું સમજવું ? અને શું ન સમજવું ? તેના આધારે નીચે આપેલાં વાક્યોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ : ૭)

(ઉપાસનામાં શું સમજવું ?)

૧. તેઓ પોતાના દિવ્ય અક્ષરધામમાં સદા દિવ્ય દ્વિભુજ આદિ સર્વાંગ સંપૂર્ણ પુરુષાકૃતિ, અતિ પ્રકાશવાન, કિશોરમૂર્તિ થકા દિવ્ય સિંહાસનમાં વિરાજમાન છે. અને મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ તથા તે અક્ષરબ્રહ્મના સાધર્મ્યને પામેલા બ્રાહ્મીતનુયુક્ત અનંતકોટિ મુક્તો દાસભાવે તેમને ભજે છે. (૧૪૧)

૨. જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ - એ પાંચ તત્ત્વો નિત્ય છે, સત્ય છે અને પરસ્પર સ્વરૂપતઃ સદાય જુદાં છે. (૧૪૧)

૩. તેઓ સર્વ અવતારના કારણ છે, અવતારી છે, અધિપતિ છે. (૧૪૨)

૪. અક્ષરબ્રહ્મ ધામરૂપે પરબ્રહ્મ અને તેમની સેવામાં રહેલ મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ તથા અનંતકોટિ અક્ષરમુક્તોનું દિવ્ય નિવાસસ્થાન છે. આ અક્ષરધામ એક જ, નિત્ય અને સદા ત્રિગુણાતીત છે. અક્ષરબ્રહ્મના સાધર્મ્યને પામેલા મુક્તો જ તેમાં પ્રવેશી શકે છે. (૧૪૩)

(ઉપાસનામાં શું ન સમજવું ?)

૫. પુરુષોત્તમ નારાયણ જે શ્રીજીમહારાજ તે અવતારાદિક કે આચાર્ય કે ભક્ત જેવા છે, તેમ ન સમજવું. (૧૪૬)

૬. સેવકરૂપે મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ છે જ નહિ, અક્ષરબ્રહ્મ કેવળ નિરાકાર છે, અથવા કેવળ ધામ છે, અથવા કેવળ દિવ્ય તેજ છે, તેમ ન સમજવું. (૧૪૬)

૭. આજ્ઞા પાળ્યા વગર, શિક્ષાપત્રી પાળ્યા વગર, અથવા તેને ગૌણ કરીને મોક્ષ મળી શકે છે, તેમ ન સમજવું. (૧૪૬)

પ્ર.૮ ટૂંકનોંધ લખો : 'અક્ષર અને પુરુષોત્તમ વચ્ચે સંબંધ' (૬/૧૦૮-૧૦૯) **(કુલ ગુણ : ૫)**

અક્ષર અને પુરુષોત્તમ વચ્ચે શરીર-શરીરી સેવક અને સ્વામીભાવનો વિશિષ્ટ સંબંધ છે. શ્રીજીમહારાજ કહે છે : ''જયાં એ પુરુષોત્તમની મૂર્તિ છે ત્યાં જ અક્ષરધામનું મધ્ય છે.'' (વચ.ગ.મ.૪૨) વળી ''જે સ્વરૂપને વિષે પુરુષ-પ્રકૃતિ આદિક કાંઈ ઉપાધિ રહેતી નથી, એક પુરુષોત્તમ ભગવાન જ રહે છે એ અક્ષરનું વ્યતિરેક સ્વરૂપ છે.'' (વચ.સા. ૫) આમ અક્ષર અને પુરુષોત્તમને અન્યોન્ય વિશિષ્ટ સંબંધ છે. અક્ષરબ્રહ્મ પરબ્રહ્મના પ્રિયતમ, નિકટતમ, આદર્શ, ઉત્તમ સેવક-ભક્ત રૂપે ધામમાં તથા જે જે બ્રહ્માંડમાં, પુરુષોત્તમ ભગવાન પધારે છે ત્યાં ત્યાં તેમની સાથે જ હોય છે. (વચ.ગ.પ્ર.૭૧, ગ.મ.૪૨ના આધારે) તેથી જ એ અક્ષરબ્રહ્મ, પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કરતાં ભિન્ન તત્વ હોવા છતાં તેમની સાથે સદા સંલગ્ન છે. અર્થાત્ પરબ્રહ્મ સાથે અક્ષરબ્રહ્મ '**સ્વામી સેવકભાવથી વિશિષ્ટ રૂપે**' જોડાયેલા છે. ક્યારેય પણ તેમને પરબ્રહ્મથી એકલા કે અળગા કલ્પવા અશક્ય છે. આથી તેમને અને પરબ્રહ્મને વિશિષ્ટ સંબંધ છે. પરબ્રહ્મ વગર અક્ષરબ્રહ્મનો વિચાર જ અશક્ય છે, બ્રહ્મ વગર પરબ્રહ્મની ભક્તિનો અધિકાર મળતો નથી. અક્ષર સર્વના સ્વામી છે, પણ પુરુષોત્તમના દાસ છે. અક્ષરબ્રહ્મ પર પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ વિના કોઈનું શાસન નથી. ''પુરુષોત્તમ ભગવાન.... આત્મા ને (તથા) અક્ષર એ સર્વેના પ્રેરક છે ને સ્વતંત્ર છે ને નિયંતા છે ને સકળ ઐશ્વર્ય-સંપન્ન છે ને પર થકી પર એવું જે અક્ષર તે થકી પણ પર છે.'' (વચ.ગ.પ્ર.૬૪) આમ, પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ એ બ્રહ્મના પણ આધાર, કારણ અને પ્રેરક છે. ''પુરુષોત્તમ ભગવાનનું સામર્થ્ય અનંત અપાર છે. એ ધારે તો તે અક્ષરને પણ લીન કરીને પોતે સ્વરાટ્ થકા એકલા જ વિરાજમાન રહે અને પોતાને મનમાં આવે તો એ અક્ષરધામ વિના પણ અનંત કોટિ મુક્તને પોતાને ઐશ્વર્યે કરીને ધારવાને સમર્થ છે.'' (વચ. લો.૧૩) આ રીતે પુરુષોત્તમ સ્વતંત્ર છે પણ અક્ષર તેમનો આધાર નથી. જયારે અક્ષરનો આધાર પુરુષોત્તમ છે. અક્ષરધામને લીન કરવાની પુરુષોત્તમ પાસે વિશિષ્ટ શક્તિ છે. પણ આત્યંતિક પ્રલય વખતે જીવ અને ઈશ્વરની ઉપાધિ માયામાં લીન થાય છે. માયા બ્રહ્મમાં લીન થાય છે પણ બ્રહ્મ પરબ્રહ્મમાં લીન થાય છે તેમ કહ્યું નથી. પરંતુ 'ભગવાનનું જે અક્ષરધામ ને તે ધામને વિષે રહી એવી જે ભગવાનની મૂર્તિ ને તે ધામને વિષે રહ્યા એવા જે ભગવાનના ભક્ત તે વિના ... સર્વે નાશંવત છે.' અર્થાત્ ધામ, ધામી અને મુક્ત આ ત્રણ આત્યંતિક પ્રલયને અંતે રહે જ છે. (વચ.ગ.મ. ૨૪)

(વિભાગ - ૨ સત્સંગ વાચનમાળા ભાગ ૩, સાતમી આવૃતિ માર્ચ - ૨૦૦૯,
યુગવિભૂતિ પ્રમુખસ્વામીમહારાજ પાંચમી આવૃતિ એપ્રિલ - ૨૦૧૦)

પ્ર.૯ નીચે આપેલાં અવતરણો કોણ, કોને અને ક્યારે કહે છે તે લખો. (કુલ ગુણ : ૯)

☞ નોંધ :- કોણ કહે છે - ૧ ગુણ, કોને કહે છે - ૧ ગુણ, ક્યારે કહે છે - ૧ ગુણ.

૧. ''ઘેર છોકરાં સારુ કાંઈ રાખ્યું છે કે નહિ ?'' (૬/૫૭) ➫ મહારાજ - પર્વતભાઈને

➫ લોજમાં દર્શને આવેલા પર્વતભાઈ સાથે સહજભાવે વાત થઈ કે સદાવ્રતમાં દાણાની તાણ પડે છે. ત્યારે પર્વતભાઈ ઘેર જઈને કોઠીઓમાં હતું એટલું અનાજ ગાડાં ભરી લઈ આવ્યા. આ ગાડા છોડતા હતાં ત્યારે મહારાજ પૂછે છે.

૨. ''સ્વામીની મને લગની લાગી છે તે હવે પીધેલું અમૃત બહાર નહિ નીકળે.'' (૭/૬૫)

➫ નગરશેઠનો દીકરો (શિવલાલ) - શેઠાણીને (માતાને)

➫ નિશાળના મહેતાજીએ શેઠાણીને ફરિયાદ કરી કે 'આ તમારો છોકરો સ્વામીપંથી થઈ ગયો છે. તેવી ફરિયાદ સાંભળી શેઠાણીએ દીકરાને વાર્યો ત્યારે.

૩. ''સ્વામિનારાયણ ભગવાન અહીં બિરાજે છે, તમે તેમને મળો.'' (૧/૪) ➫ બ્રાહ્મણ - ખુશાલ ભક્તને

➫ મહારાજને મળવાની અભિલાષાથી એક બ્રાહ્મણ સાથે ખુશાલ ભક્ત ગુજરાત આવવા નીકળ્યા. જેતલપુર નજીક આવતાં બ્રાહ્મણે ખુશાલ ભક્તનો સાથ છોડી દેતાં કહે છે. **અથવા**

૪. ‘‘હજુ તો તેં જુવાની જોઈ નથી. પછી ખબર પડશે.’’ (૨/૧૫) ➫ કલ્યાણદાસ - મુકુંદદાસને

➫ મુકુંદદાસે વાંકાનેરમાં કલ્યાણદાસને એકાંતમાં મળીને અંતરની ઈચ્છા જણાવી કે મારે અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળવું છે તો તમે માર્ગ બતાવશો ? ત્યારે.

૫. ‘‘કાંઈ વ્યસન છે ? જીવન શુદ્ધ કરજો.’’ (૨૨) ➫ સ્વામીશ્રી - હરિજન યુવાનોને

➫ સારંગપુરમાં હરિજન યુવકો સાથે વાત કરતાં સ્વામીશ્રી કહે છે. **અથવા**

૬. ‘‘તેના ચર્ચમાં જ ધર્માદો કરે એમ કહો.’’ (૫૩) ➫ સ્વામીશ્રી - આનંદસ્વરૂપ સ્વામીને

સત્તર વર્ષના પુત્રે કરેલા આપઘાતથી દુ:ખી થયેલા ફ્રેન્કને શાંતિનો ઉપાય બતાવતાં સ્વામીશ્રી ભાષાંત્તર કરી રહેલા આનંદસ્વરૂપ સ્વામીને કહે છે.

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલાં વાક્યોનાં કારણ જણાવો. (નવેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

☞ નોંધ : અહીં કેવળ પ્રસંગોના મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીઓએ તે વિસ્તૃત રીતે લખેલા હોવા જોઈએ.

૧. **મહારાજે ધર્મપુરનું રાજ્ય લેવાની ના પાડી. (૫/૫૪)** કુશળકુંવરબાએ મહારાજને રાજ્ય અર્પણ કરીને ત્યાં અખંડ રહેવા માટે પ્રાર્થના કરી. ત્યારે મહારાજ તેમને કહે છે. અમે આ લોકમાં રાજ્ય કરવા નથી આવ્યા. અમારે તો અનેક જીવનાં કલ્યાણ કરવાં છે ને તમે પણ રાજ્યાની વાસના ન રાખશો, નહિ તો બીજો જન્મ લેવો પડશે. આમ મહારાજે રાજ્યનો અસ્વીકાર કર્યો. **અથવા**

૨. **શ્રીજીમહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીને ધરમપુર મોકલ્યા. (૫/૫૦)** પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી એકડમલ બનીને ફરતાં ફરતાં ધરમપુરમાં ગયા. તેમની સબીજ વાતોથી રાણી રાજી - મહારાજને જાણ થઈ કે, પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી ધરમપુરમાં - તેથી બે સંતોને તેડવા મોકલ્યા - સ્વામીની નામરજી - મહારાજ કહે હાથી ખૂંત્યો, તે હાથી જાય ત્યારે જ નીકળે આ કારણથી શ્રીજીમહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીને ધરમપુર મોકલ્યા.

૩. **હર્ષાશ્રુ સાથે ડાહ્યાભાઈએ પ્રમુખસ્વામી મહારાજને આવકાર્યા. (૪૩)** ડાહ્યાભાઈ ક્યાં છે ? એમને મળવા જ ખાસ આવ્યા છીએ. ઘણા દિવસથી ઈચ્છા થતી હતી કે ડાહ્યાભાઈ બીમાર છે તો મળવા જઈએ, પણ આજે મેળ પડ્યો...’ બોલતાં સ્વામીશ્રીના મુખ પર ડાહ્યાભાઈને મળવાની તત્પરતાનો ચમકારો રાતના અંધારામાં ચમકતો હતો. માંદગીના બિછાને સૂતેલા ડાહ્યાભાઈએ બેઠા થવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ‘મને હતું જ કે બાપા જરૂર આવશે..’ આંખમાં હર્ષાશ્રુ સાથે કેન્સરગ્રસ્ત ડાહ્યાભાઈએ સ્વામીશ્રીને આવકાર્યા. **અથવા**

૪. **કાર્ડીફ શહેરમાં સેવક સંતે સ્વામીશ્રીની માફી માંગી. (૪૪)** કાર્ડીફમાં સેવક સંતે અજાણતાં દહીંના બદલે ફ્રીજમાં ઘણા દિવસથી પડી રહેલી મલાઈની કઢી બનાવી. જમાડનાર સંતે આગ્રહ કરીને સ્વામીશ્રીને વધારે કઢી આપી. સ્વામીશ્રી તો જમી ગયા. એટલામાં બીજા સંતે રસોડામાંથી કહ્યું : ‘સ્વામીબાપાને કઢી ન આપતાં, ખરાબ છે. ખૂબ ગંધાય છે.’ અત્યંત વિચિત્ર સ્વાદની ખૂબ ગંધાતી કઢી હોવાથી સેવક સંતને બળતરા થવા લાગી. તેથી તેમણે બાપાની માફી માંગી.

પ્ર.૧૧નીચે આપેલા વિષયો ઉપર મુદ્દાસર વિવરણ લખો. (બારેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

☞ નોંધ : અહીં કેવળ પ્રસંગોના મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીઓએ તે વિસ્તૃત રીતે લખેલા હોવા જોઈએ.

૧. **સાધુ બન્યા પછી નિષ્કુળાનંદ સ્વામીની ત્યાગ-વૈરાગ્યની છટા (૩/૩૩-૩૫, ૩૬)** નિષ્કુળાનંદ સ્વામીની ત્યાગ વૈરાગ્યની છટા આકરી હતી. (૧) મહારાજની સાથે ભુજ ભોમિયા થઈને ગયેલા લાલજી સુથારને મહારાજે આધોઈમાં દિક્ષા આપી. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી નામ રાખ્યું. તેમના વૈરાગ્યની વધુ કસોટી મહારાજે તેમના સાસરાને ત્યાં જ મહારાજે ઝોળી માગવાની આજ્ઞા કરી. તેમની પત્ની માતાના કહેવાથી બંને બાળકોને લઈને સામે આવ્યા. ત્યારે તેણે કહ્યું : ‘અગ્નિને ઊધઈ લાગે નહિ. હવે મને તમારી માયા નહિ લાગે. કલ્યાણનો ખપ હોય તો મહારાજને રોટલા જમાડી સેવા કરી લો.’ (૨) કુટુંબીઓ સમજાવવા આવ્યા ત્યારે પોતાના પૂર્વ જન્મોની વાત કરી ‘મૈં હું આદી અનાદી, આ તો સર્વે ઉપાધિ’ તેમની દ્રઢતા જોઈ સૌ પાછા વળ્યા. (૩) થોડાં વર્ષો પછી બંને પુત્રો લેવા આવ્યા. મોટા પુત્ર માધવજીને વાતો કરી વૈરાગ્યનો રંગ લગાડી અને પ્રગટ ભગવાનને રાજી કરવા સાધુ બનવાનું કહ્યું. પૂર્વના સંસ્કારી માધવજીએ ગોપાળાનંદ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. ગોવિંદાનંદ નામ પાડ્યું. મહારાજે કહ્યું ‘સિંહના તો સિંહ જ હોય. (૪) મોટા શહેરમાં વિષયનો જોગ વધારે થાય તેથી નિષ્કુળાનંદ સ્વામી શહેરમાં જતા નહિ. પણ ગોપાળાનંદ સ્વામીના ખૂબ આગ્રહને કારણે વડોદરા ગયા. ગોપાળાનંદ સ્વામીએ ખાસ દૂધપાકની રસોઈ કરાવી હતી. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી કાંઈ કામસર ભંડારમાં ગયા અને ત્યાં દૂધના દેગડા ભરેલા જોયા. આ જોઈને તેમણે પોટલા બાંધીને જવાની તૈયારી કરી. ગોપાળાનંદ સ્વામીને આ વાતની ખબર પડી એટલે એકદમ આવ્યા અને એકાએક ચાલી નીકળવાનું કારણ પૂછ્યું. નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ જણાવ્યું કે જ્યાં દૂધની રેલમછેલ થતી હોય ત્યાં ત્યાગીથી રહેવાય નહિ. મહારાજની આજ્ઞાનું સારધાર પાલન કરનાર અને લેશમાત્ર ફેર ન પડવા દેનાર એવા વૈરાગ્યનું મૂર્તિમાન સ્વરૂપ એવા નિષ્કુળાનંદ સ્વામીને આમ સારી રસોઈનો જોગ થયો તેથી વડોદરાથી નીકળી જવા તૈયાર થયા. (૫) મહારાજે ગઢડાના મહંત બનાવવાની વાત કરી તો મુંઝાઈને ગઢાળી ચાલ્યા ગયા. મહારાજે પાછા બોલાવી કારણ પૂછ્યું તો કહ્યું : ‘એક નાની ઉંદરડી ઉપર હજાર મણનો પાટડો પડે તો તે બચે ખરી ? તેમ આ બધો ભાર મારા જેવા સામાન્ય પર પડે તો મારું ઠેકાણું ન રહે.’ મહારાજે મહંત ન બનાવવાની ખાતરી આપી ત્યારે ત્યાં રહ્યા. **અથવા**

૨. **ગોપાળાનંદ સ્વામીએ કરાવેલો સત્સંગ (૧/૪-૭)** વડોદરામાં ઘણા વિદ્વાનો હતા. અહીં સત્સંગ પ્રવર્તાવવાનું ઘણું કઠણ હતું. છતાં પોતાની સાધુતા અને વિદ્વતાથી તેમણે ઘણા વિદ્વાનો, સદ્‌ગૃહસ્થો, રાજ્યના અમલદારો અને ખુદ સયાજીરાવ પણ સત્સંગ

કરાવી મહારાજના આશ્રિત બનાવ્યા. તેમણે દેખાડેલા ઐશ્વર્ય- ચમત્કારોથી પણ આ પ્રદેશમાં સત્સંગનો સારો વિકાસ થયો. (૧) વડોદરામાં વિષ્ણુયાગ - યજમાનોનું યજ્ઞ કરાવનારને પૂછ્યું - 'યજ્ઞનારાયણ દર્શન દે કે નહિ !' યજ્ઞ કરાવનાર બ્રાહ્મણ ભાવુક - તેણે કહ્યું, 'કોઈ સંતપુરુષ આહુતિ આપે તો જરૂર દર્શન દે' ગોપાળાનંદ સ્વામીને સૌની વિનંતી - દયાળુ સ્વામીએ પધારી ઘીની આહુતિ - સૌને આશ્ચર્ય - યજ્ઞનારાયણે અગનજ્વાળાઓમાંથી પ્રગટ થઈ સૌને દર્શન - આવું સ્વામીનું ઐશ્વર્ય હતું. (૨) વડોદરામાં સત્સંગી બ્રાહ્મણને ગ્રહોનું સારું જ્ઞાન - તે સમયે પૂનમનું ગ્રહણ - તેણે ગણતરી કરી કહ્યું, 'ગ્રહણ દેખાશે નહિ' જ્યારે વડોદરાના બીજા જ્યોતિષીઓની ગણતરી પ્રમાણે ગ્રહણ દેખાશે. એમ જાહેર થયું. સત્સંગી જ્યોતિષી પોતાની ગણતરીમાં દૃઢ મારી ગણતરી સાચી જ છે. ખોટી પડે તો હું મારું માથું ડૂલ કરું. - ગોપાળાનંદ સ્વામીને આ વિવાદની જાણ - સ્વામી જાણતા હતા કે પોતાના ભક્તે માથાનો સોદો ભલે કર્યો પણ ગ્રહણ તો દેખાવાનું હતું - પરંતુ સ્વામીએ પોતાના ભક્તની રક્ષા માટે ગ્રહણ અટકાવ્યું. સૌ જ્યોતિષીઓ દિગ્મૂઢ - સ્વામીએ કહ્યું, 'ભક્તરાજ ! આવું માથાનું સાટું ન કરવું - ગ્રહણ તો દેખાવાનું હતું પણ તમારે માટે મહારાજે અટકાવ્યું - ગ્રહોની ગતિ ફેરવવાનો પ્રૌઢ પ્રતાપ. (૩) ગુજરાતમાંથી ગઢપુર જ્યાં સારંગપુર રસ્તાનું ગામ - યાત્રાળુઓનો અહીં વિસામો - દરબાર દ્વારા યાત્રાળુઓની સારી સરભરા - સેવાનો અવિરત ધસારો અને આવક નજીવી તેથી સેવા ન થઈ શકવાથી મૂંઝાય - ગોપાળાનંદ સ્વામી થકી તેમની આ મૂંઝવણ દૂર કરવાનો ઉપાય - હનુમાનજીની પથ્થરની મૂર્તિ વાઘા ખાચરના દરબારના ઓરડામાં પધરાવી - સ્વામીએ લાકડી અડાડી - મૂર્તિમાં દૈવત - મૂર્તિ ધ્રુજવા લાગી - મહારાજની વનમાં સેવા કરનાર હનુમાનજીનું આહ્વાન - સ્વામીના વચને હનુમાનજીનો પ્રૌઢ પ્રતાપ - ભૂત પ્રેતનો વળગાડ અને યાતના દૂર કરવાનું મૂર્તિમાં સામર્થ્ય - આવું ઐશ્વર્ય સ્વામીએ મહારાજની કૃપાથી જણાવ્યું. આવા અલૌકિક ઐશ્વર્યોની સાથે સ્વામીની વાત કરવાની શૈલી અને જ્ઞાનપ્રવાહ પણ એવા અદ્ભૂત હતાં કે તેમના સમાગમમાં આવનાર મુમુક્ષુને સંસારની આસક્તિ નીકળી જતી અને સત્સંગનો મહિમા, મહારાજની નિષ્ઠા દૃઢ થતાં. પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી, સદાશિવભાઈ, હિમરાજ શેઠ આદિ ભક્તોને એમણે જ્ઞાન આપી મહારાજના દૃઢ આશ્રિત કર્યા હતા. મેંગણીના માનભા સત્સંગી થયા.

૩. **પ્રમુખસ્વામી મહારાજની પરાભક્તિ. (૧૭, ૨૧, ૩૪)** (૧) પ્રમુખ સ્વામી તેમના ઈષ્ટદેવથી કદી અળગા થતા નથી. તમામ મહત્વના પ્રસંગોએ મંચ પર કે વ્યાસપીઠ પર ઠાકોરજીની મૂર્તિ અગ્રસ્થાને જ રાખે છે. સ્વામીશ્રીના સાનિધ્યમાં હંમેશા ઈષ્ટદેવને જ અગ્રક્રમ અપાય છે. આટલી બધી વિરાટ સિદ્ધિઓનો યશ ભગવાનના ચરણોમાં અર્પણ કરે છે. (૨) વડોદરામાં ઠાકોરજી સમક્ષ સ્વામીશ્રીના ચરણ સ્પર્શ કરવા જતાં ભગવદચરણ સ્વામીને રોકતાં બોલ્યા, ''ઠાકોરજી આગળ મને નીચા નમીને પગે લાગવું નહીં. ઠાકોરજીની મર્યાદા સાચવવી જોઈએ. રાજા આગળ નોકરને પગે લાગીએ તો કેવું લાગે ?'' (૩) એક વખત બામણગામમાં ધોમધખતા તાપમાં ઘરોઘર પધરામણીઓ કરી ઉતારે પહોંચ્યા. ગળું સુકાવા લાગ્યું હોવા છતાં ક્યાંય પાણી પીવાનો મેળ પડયો ન હતો. ત્યારે સંધ્યા આરતીનો સમય થયો હોવાથી સ્વામીશ્રી સીધા આરતીમાં જોડાઈ ગયા. આરતી, અષ્ટક, વંદન પૂરાં થયે. સેવક સંતને યાદ આવતાં પાણીનો પ્યાલો સ્વામીશ્રીને આપ્યો. પ્યાલો હાથમાં લેતાં પહેલા જ સ્વામીશ્રીએ પૂછ્યું આ ઠાકોરજીને ધરાવ્યું છે ? ખરેખર સેવકસંત તો ઠાકોરજીને ધરાવવાનું ભૂલી જ ગયા હતા. ભગવાનને અર્પણ કર્યા વિનાનું પાણી કે પુષ્પની પાંદડી પણ તેમને સ્વીકાર્ય નથી. **અથવા**

૪. **માન-અપમાનમાં સ્થિરતા (૨૬, ૨૭) માન :** તા.૨૦/૭/૧૯૮૫ના સાંજે પાંચ વાગે લંડનના કવીન્સપાર્ક રેન્જર્સ સ્ટેડિયમમાં સત્તર હજારની મેદની વચ્ચે સુવર્ણ રંગી તુલામાં ઈષ્ટદેવ હરિકૃષ્ણ મહારાજને ખોળામાં પધરાવીને બેઠેલા પ્રમુખ સ્વામીની તુલા થઈ રહી હતી. ચારેબાજુ જયનાદો થઈ રહ્યા હતા. ગોરાઓની ધરતી પર આવું શાહી-સુવર્ણ સન્માન આ પૂર્વ કોઈ ભારતીય કે સંતનું થયું નથી. સ્ટેડિયમમાંથી વિદાય લઈને મોટરમાં બિરાજ્યા કે તરત જ પહેલાનું અધૂરું રહેલું કાર્ય આદરી દીધું. હરિભક્તોની સુખ-દુઃખની કહાણીઓ, સમસ્યાઓના પત્રનું વાચન અને જવાબો આપવામાં પ્રમુખ સ્વામી લીન થઈ ગયા. જાણે કોઈ સમારંભ યોજાયો જ નથી. **અપમાન :** બીજા જ દિવસે મંદિરમાં એક મુરબ્બી સ્વામીશ્રીને મળવા આવ્યા, કંઈક ગેરસમજે તેમને વિકૃત અને ઉગ્ર બનાવ્યા હતા. ન શોભે તેવા વાણીપ્રહારોથી એમણે સ્વામીશ્રી સાથે વાર્તાલાપ શરૂ કર્યો. વર્તન અસભ્ય ને તોછડું હતું. સામે બેઠેલા એક બે સંતો અને યુવકો માટે તે અસહ્ય હતું. પણ સ્વામીશ્રી બિલકુલ સ્વસ્થ હતા. તેમના ચહેરા પર ન તો અકળામણ હતી, ન હતો આક્રોશ કે ન હતો પ્રતિકાર કરવાનો ઉકળાટ. ક્ષમાની મૂર્તિ બનીને શાંતિથી બેસી જ રહ્યા ને બીજાને ય વાર્યા. એટલું જ નહિ, સેવકોને સૂચના આપી, 'એમને જમાડીને મોકલજો.' અપમાનને તે પલભરમાં ભૂલી શકે છે, કારણ કે તે ક્ષમાના સાગર છે. આમ માન હોય કે અપમાન હોય સ્વામીશ્રી બંનેમાં સ્થિર છે.

પ્ર.૧૨નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ : ૫)

☞ નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહિ.

૧. મુક્તાનંદ સ્વામીએ સ્ત્રીઓ માટે કયા ગ્રંથો લખ્યા હતા ? (૨/૨૬)

જ. મુક્તાનંદ સ્વામીએ સ્ત્રીઓ માટે રૂક્ષ્મણિવિવાહ તથા સતીગીતા નામના ગ્રંથો લખ્યા હતા.

૨. મુક્તાનંદ સ્વામીને ઝેર ઘોળિત ચંદનની અર્ચા કરનારને શું થયું ? (૨/૨૦)

જ. મુક્તાનંદ સ્વામીને ઝેર ઘોળિત ચંદનની અર્ચા કરનારને હાથની ખાલ ઊતરી ગઈ.

૩. સુરતમાં સાધુ કેશવજીવનદાસને સમાધિમાંથી કોણે જગાડ્યા ? (૪/૪૨)

જ. સુરતમાં સાધુ કેશવજીવનદાસને સમાધિમાંથી રઘુવીરજી મહારાજે જગાડ્યા.

૪. લંડનમાં સ્વામીશ્રી મધરાતે પ્રાર્થના શા માટે કરતા હતા ? (૫૪)

જ. લંડનમાં સ્વામીશ્રી મધરાતે ભારત (દેશમાં) વરસાદ થાય તે માટે પ્રાર્થના કરતા હતા.

૫. કઈ બે પાર્લામેન્ટમાં પ્રમુખસ્વામી મહારાજનું સન્માન થયું છે ? (૧૩)

જ. બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટમાં અને કેનેડા પાર્લામેન્ટમાં પ્રમુખસ્વામી મહારાજનું સન્માન થયું છે.

પ્ર.૧૩ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✔) નિશાની કરો. (કુલ ગુણ : ૮)

☞ નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. ૧, ૨, (૪/૪૬)　　૨. ૧, ૨, ૩ (૭/૬૯-૭૧)　　૩. ૩, ૪ (/૧૨)　　૪. ૧, ૨, ૩ (૧૧-૧૨)

(વિભાગ - ૩ : નિબંધ)

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર આશરે ૬૦ લીટીમાં નિબંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૧૫)

☞ નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેવાં કે મૌલિક્તા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવાં.

૧. પારિવારિક એકતામાં ઘરસભાનો ફાળો : (૧) પારિવારિક એકતા એટલે કુટુંબના સભ્યોમાં અંદરોઅંદર મનમેળ - ઘર્ષણનું પ્રમાણ નહિવત - વર્તમાન સમયમાં કુટુંબમાં અંદરો અંદરના ઘર્ષણને રોકવા માટે કઈ બાબત આવશ્યક છે ? તેનો જવાબ છે 'ઘરસભા.' (૨) પ્રાચીન સમયમાં તેમજ અત્યારે પણ પાંચ-સાત દાયકા પહેલાં મોટાભાગના ઘરોમાં ઘરના પ્રત્યેક સભ્યો સાથે બેસીને જમતા - કથા-વાર્તા, ભક્તિ કરતા અને એકબીજાના સુખ-દુઃખની વાતો કરતા. (૩) વર્તમાનકાળે તૂટતા જતા પરિવારોને એકસૂત્રતાથી બાંધવા માટેનું એક જ પરિબળ છે 'ઘરસભા' કુટુંબમાં ઊભી થતી વિસંવાદિતા રૂપી વ્યાધિને માટે પ્રમુખસ્વામી મહારાજ દ્વારા અપાયું છે. ઔષધ 'ઘરસભા' - સ્વામીશ્રીના આ ઔષધના પરિણામ સ્વરૂપે અત્યારે સત્સંગીઓના ઘરો ઘરસભાથી ગુંજવા લાગ્યાં છે. (૪) ઘરસભા એ ઘરની શોભા છે. - અનેક પરિવારોની ઘરસભાથી રક્ષા થઈ છે - ઘરનાં સભ્યો એકબીજાની નજીક આવવા લાગ્યાં છે. બાળકોને પણ ઘરમાં જાણે વિશેષ સ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે. પતિ-પત્ની, બાળકો, માતા-પિતાના સંબંધોમાં સુધારો - આ અંગે અનેક બનેલા પ્રસંગો આ અંગે લખી શકાય. (૫) પરિવારો એક બને તેથી સમાજ એક બને - રાષ્ટ્રીય એકતા પર તેનો પ્રભાવ પડે - ઘરસભા કરવાથી પરિવારોમાં એકતા વધે તેથી દુઃખના સમયે આપત્તિના સમયે ટકી રહેવાનું બળ મળે - એકબીજાની હૂંફથી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી શકાય - સંપ વધે તેથી સંપત્તિ વધે સત્સંગ કરવામાં, કથાવાર્તા, પૂજાપાઠ વગેરેમાં સુખ આવે, ઘરમાં શાંતિ સ્થપાય (પ્રસંગો લખવા) (૬) તેથી જ ઘરસભા એ પારિવારિક એકતાની જડીબુટ્ટી - પારિવારિક એકતામાં ઘરસભાનો ફાળો વિશેષ - ગુરુની આજ્ઞાથી ઘરસભા કરવાથી પરિણામ સારું અને સુખદ જ આવે - ઉપસંહાર.

૨. મોક્ષનો ઉપાય - સત્પુરુષમાં આત્મબુદ્ધિ : (૧) આધ્યાત્મ માર્ગે મોક્ષ એટલે કે કલ્યાણ માટે દરેક મુમુક્ષુ સાધના કરે છે. (૨) સાધક અથવા મુમુક્ષુ જીવ વિવિધ પ્રકારનાં સાધનો દ્વારા ભક્તિ કરીને પોતાના ઈષ્ટદેવને, ગુરુને રાજી કરી કલ્યાણના માર્ગે જવાની સીડીનાં સોપાન ચઢે છે. (૩) જે મુમુક્ષુ સાધના કરે છે તેના સાધનો પણ અનેક - કોઈ જપ કરે, તપ કરે, કોઈ ત્યાગ કરે, કોઈ સેવા કરે, આ બધાં ઉપકરણો મોક્ષનો માર્ગ સર કરવા માટે વિશેષ પ્રયત્નો માંગી લે છે. વચનામૃત, સ્વામીની વાત, શાસ્ત્રોના વચનો આ માટે લખી શકાય. (૪) મોક્ષમાર્ગમાં અનેક સાધનોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ અને સરળ સાધન સત્પુરુષમાં આત્મબુદ્ધિ. અનેક વચનામૃતોમાં તથા અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતો, શાસ્ત્રોનાં વચનો, પરોક્ષના શાસ્ત્રોનાં વચનો - ગુરુપરંપરાના વિધાનો વગેરે લખી શકાય. ગીતા, ભાગવતના પ્રમાણો આપી શકાય. (૫) અનેક સાધનોમાં સત્પુરુષમાં આત્મબુદ્ધિ એ શ્રેષ્ઠ માર્ગ અથવા શ્રેષ્ઠ સાધન શા માટે ? બીજાં સાધનો દ્વારા મોક્ષ માર્ગે ચાલી શકાય. તેથી કલ્યાણ થાય, મોક્ષ થાય પરંતુ આત્યંતિક કલ્યાણ ન થાય - જન્મ-મરણનાં ચકરાવામાં ફરી ફરી આવવું જ પડે. પરંતુ સત્પુરુષમાં આત્મબુદ્ધિ કરવાથી, સત્પુરુષમાં જોડાણ કરવાથી સત્પુરુષ આપણને ભગવાનમાં જોડે, આજ્ઞા મુજબ સેવા વગેરે થાય, આજ્ઞા મુજબ સાધના થાય અને તેથી આત્યંતિક કલ્યાણનો માર્ગ સરળ બને - સત્પુરુષમાં આત્મીયતા જાગે - અને મારું કલ્યાણ તેમના દ્વારા થશે તેવી જ પ્રતીતિ આપણને આત્મબુદ્ધિ હોય તો આવે. કલ્યાણને માર્ગે જે જે ચાલ્યા છે અને વર્તમાનકાળે જે ચાલી રહ્યા છે તે દરેક મુમુક્ષુનું આ રીતે આત્યંતિક કલ્યાણ ચોક્કસ જ થવાનું છે. - ઉપસંહાર.

૩. **ઉપનિષદનાં અમર યુવાપાત્રો :** (૧) યુવાની એટલે ? કંઈક આગવું કરીને સર્વોત્તમ પદ મેળવવાની ઝંખના - સદીઓ સુધી પોતાની નોંધ લેવાય તેવું અદ્વિતીય કાર્ય કરીને ઇતિહાસ સર્જવાની સહજ મહત્ત્વકાંક્ષા. (૨) આ મહત્ત્વકાંક્ષા કે ઝંખના ભૌતિક ક્ષેત્ર પુરતી સીમિત નથી. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે પણ તેની ચરમ સીમા - આપણાં પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં આના પુરાવા ગ્રંથસ્થ - આ મહત્ત્વકાંક્ષાનો ઇતિહાસ - મહાભારતનો અભિમન્યુ, રામાયણનો અંગદ, વિષ્ણુપુરાણનો પ્રહલાદ, સ્કંદપુરાણના ગણપતિ આ બધાં પાત્રો પ્રેરણાના મહાસ્ત્રોત - પરંતુ આ બધાં પાત્રોમાં ઉપનિષદનાં અમર પાત્રોને કેમ વિસરાય ? આ પાત્રોની ગાથા આવનાર અનેક યુગો સુધી જગતભરના યુવાનો માટે પ્રેરણાદાયી - નચિકેતા, સત્યકામ જાબાલિ, ઉપમન્યુ, આરુણિ વગેરે ઉપનિષદ કાલીન યુવાનોની અમરગાથા આજે પણ એટલી જ પ્રેરક જેટલી ભૂતકાળમાં હતી. આ પાત્રોનો પરિચય. (૩) નચિકેતા : વાજશ્રવા ઋષિના પુત્ર - ઋષિપુત્ર તરીકે આગવું ઓજસ - પિતા દ્વારા વિશ્વજીત યજ્ઞમાં વસૂકી ગયેલી ગાયોનું દાન - નચિકેતાની વિવેકપૂર્ણ વાત - દાનની ભાવનાને આપના દ્વારા લાંછન - ઉત્તમ અને પ્રિય વસ્તુના દાનનો આગ્રહ - પિતાશ્રી ક્રોધિત - 'તું મને પ્રિય છે તો જા હું તને મૃત્યુના દેવતા યમરાજને દાનમાં આપી દઉં છું - પિતાના ક્રોધિત વચનોનો સત્ય તરીકે પુત્ર દ્વારા સ્વીકાર - યમરાજાના દ્વારે નચિકેતાનું પ્રયાણ - યમરાજાના અનુપસ્થિતિ - તેથી સતત ત્રણ દિવસ સુધી ભૂખ-તરસ વેઠીને યમરાજાની પ્રતીક્ષા - ચોથે દિવસે યમરાજાનું આગમન - વિગત જાણી દ્રવિત, પરંતુ તેની દ્રઢતા જોઈ પ્રસન્ન - ત્રણ વરદાન આપવાનો સંકલ્પ - પ્રથમ વરદાન પિતાનું ભલું થાય - બીજું વરદાન માનવજાતનું ભલું થાય - પોતાના અંગત સ્વાર્થ માટે કોઈ માંગણી નહિ. - ત્રીજા વરદાનમાં બ્રહ્મવિદ્યા આપવાની માંગણી - યમરાજાનું ચોંકી જવું - આવી માંગણી ! નચિકેતાને ધ્યેયમાંથી, નિષ્ઠામાંથી ડગાવવા અનેક પ્રલોભનો - સોનામહોરો, હાથી, ઘોડા, રાજ્ય, અપ્સરાઓ આ બધું આપવાની વાત - છતાં નચિકેતાની એ જ માંગણી - પોતાના ધ્યેયમાં દ્રઢ - ધ્યેયની દ્રઢતાથી યમરાજા પ્રસન્ન - બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત થાય તેવા આશીર્વાદ - ગુરુ દ્વારા ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવાની આખરી શિખામણ - નચિકેતાને બ્રહ્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ - જીવનમાં લક્ષ્યાંક કે ધ્યેય બાંધવું તે અલગ વાત છે અને તેના માટે લોભ, લાલચ, આળસ, પ્રમાદ, કુસંગનો ત્યાગ કરી ધ્યેયને હાંસલ કરવા માટે અતિશય પરિશ્રમ કરવો તે જુદી વાત - દ્રઢતા માટે નચિકેતાનું અમર પાત્ર યુગો સુધી યાદગાર. (૪) ધ્યેયને સિદ્ધ કરવા માટે યુવાને ગુરુની આજ્ઞામાં દિવ્યભાવ રાખી ટૂકટૂક વર્તવું અનિવાર્ય - આજ્ઞાપાલનની દ્રઢતા એ સત્યકામ જાબાલિના (પાત્રમાંથી) જીવનમાંથી આપણને શીખવા મળે છે. સત્યકામ જાબાલિને બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવાની તીવ્ર ઇચ્છા - ગૌતમ ઋષિના આશ્રમે પહોંચ્યો - ગૌતમ ઋષિએ ૪૦૦ ગાયો આપી - તેમાંથી ૧૦૦૦ ગાયો થાય ત્યારે જ આશ્રમમાં પાછા ફરવાની આજ્ઞા - આ આજ્ઞાપાલનમાં અનેક મુશ્કેલીઓ - પરંતુ ગુરુની આજ્ઞામાં કોઈ તર્ક નહિ, દલીલ નહિ, મોળી વાત નહિ - ગુરુ આજ્ઞામાં વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા, દિવ્યભાવ રાખીને નીકળી પડ્યો. વર્ષો સુધી ગાયોની સેવા - ૧૦૦૦ ગાયો થતાં આશ્રમમાં આગમન - તે સમયે વૃક્ષ, નદી વગેરે સમગ્ર સૃષ્ટિ દ્વારા તેની સાથે વાર્તાલાપ - જીવનનો અદ્‌ભૂત સંદેશ - જ્ઞાનની ચરમ સીમા - આશ્રમમાં આવીને ગુરુને પ્રણામ કર્યા - તેની નિષ્ઠાથી ગુરુની અતિશય પ્રસન્નતા - આપોઆપ બ્રહ્મજ્ઞાનની સિદ્ધિ - સત્યકામ જાબાલિ દ્વારા જગતના યુવાનોને સનાતન સંદેશ - 'સમર્થ' ગુરુની આજ્ઞાનું નિસ્તર્કપણે પાલન અતિ આવશ્યક - અંતિમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે બે ગુણ ખૂબ આવશ્યક - એક ગરજ અને ગુરુની આજ્ઞામાં ફના થવાની તૈયારી. (૫) ઉપનિષદનાં બે યુવા પાત્રો આરુણિ અને ઉપમન્યુ - બંને ધૌમ્ય ઋષિના શિષ્યો - જંગલમાં ગાયો ચરાવવાની સેવાની સોંપણી - આશ્રમમાં ન જમવાની આજ્ઞા - કેવળ ગાયનું દૂધ જ બંને પીએ - દૂધ પણ ન પીવાની આજ્ઞા - ભિક્ષા માંગીને પણ ન જમવાની આજ્ઞા - આકડાનું દૂધ પીવાથી ઉપમન્યુ અંધ બન્યો - તેનું કૂવામાં પડી જવું - ગુરુજી વ્યાકુળ - શોધમાં નીકળ્યા - વિગત જાણીને - ખપ જોઈને રાજી - તેને દેખતો કરી દીધો - ગુરુની શરત અને પોતાની ગરજ - ઉપમન્યુની ગુરુની આજ્ઞાના પાલનની દ્રઢતા અદ્વિતીય. (૬) ઉપમન્યુ જેવો જ ગુરુભક્ત યુવાન - શિષ્ય આરુણિ રાત્રે આશ્રમના ખેતરની રક્ષા કરવાની સેવા - અતિવૃષ્ટિને કારણે ખેતરની માટીના પાળાનું તૂટી જવું - ખેતર ધોવાઈ જાય અને પાક નિષ્ફળ જાય તેવી દહેશત - પાળો બાંધવા માટે અથાગ પ્રયત્નો - પરંતુ નિષ્ફળતા - નિરૂપાય બનીને પોતે જ પાણીના મુખ્ય પ્રવાહ આગળ સૂઈ જવું - પ્રવાહ રોકાઈ ગયો - ગુરુની ખેતરમાં શોધ - આરુણિ શબવત બની પડ્યો હતો - દેહની ફિકર ન કરી - ગુરુ માટે દેહ કુરબાન કરવાની તૈયારી - ગુરુ પ્રસન્ન - ગુરુનો કૃપાપાત્ર આરુણિ ઉપનિષદનું અમરપાત્ર . (૭) ઉપનિષદ આપણને ધ્યેય બતાવે છે. ઉત્તિષ્ઠ ! જાગ્રત ! પ્રાપ્ત વરાન્નિબોધત ! અર્થાત્ ઊઠો ! જાગો ! અને અક્ષરબ્રહ્મ ગુરુના ચરણે જઈ જીવનનું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા મંડી પડો. આપણને એવા ગુરુની પ્રાપ્તિ - ઉપનિષદનાં આ ચારે પાત્રોને નજર સમક્ષ રાખી ધ્યેય પ્રાપ્તિ માટે મંડી પડીએ - ભૌતિક સુખોનો ત્યાગ કરી ગુરુની આજ્ઞામાં કુરબાન થવાની શીખ - ધ્યેય પ્રાપ્તિમાં કચાશ નહિ - સમર્થ ગુરુની પ્રાપ્તિ થઈ - સાથે સાથે ફના થવાની તૈયારી હોય તો સિદ્ધિ હાંસલ થાય જ. આ યુવાનો આપણને જીવનની સાર્થકતા સમજાવે છે - જીવનની સાર્થકતા એટલે ગુરુની આજ્ઞાનું યથાર્થ પાલન - આપણે ગરજ રાખીએ તો ગુરુની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય - ઉપસંહાર.

❑ ❑ ❑